

ARCHEOLOGISCHE KRONIEK VAN HET WESTLAND (1990)

door drs. A.A.G. Immerzeel

De Studiegroep Oudheidkundig Bodemonderzoek van het Westlands Centrum voor Streekhistorie heeft in 1990 twee opgravingen uitgevoerd. Dit waren echter wel twee opgravingen die voor de begrippen van de studiegroep groot waren en ons weken lang aan het (graaf)werk hielden.

Naast deze twee opgravingen vonden er in 1990 nog twee grootschalige archeologische projecten plaats, die door professionele archeologen werden uitgevoerd. Het ene onderzoek is de archeologische begeleiding van de reconstructie van Midden-Delfland, die al langer aan de gang is en ook nog enige jaren zal duren. Het andere, eenmalige project, was de aanleg van een gasleiding naar Monster, via Den Haag, Wateringen en Schipluiden, naar Maasland. Voor de duur van de aanleg van deze gasleiding konden op kosten van de NV. Nederlandse Gasunie en de gemeente Den Haag, Hoofdafdeling Archeologie, twee archeologen in dienst worden genomen, die het gehele leidingtracé zouden nalopen op archeologische vondsten. Vooral bij het gasleidingsproject zijn enorm veel archeologische vondsten aan het licht gekomen.

Van de beide hierboven genoemde projecten verschijnen publikaties, waarin de resultaten van de onderzoeken openbaar gemaakt zullen worden. Over het archeologisch onderzoek in Midden-Delfland verschijnt regelmatig een nieuwsbrief en over het onderzoek van het gasleidingtracé zal eind 1991 een rapport verschijnen.

Van dit gasleidingsproject zal in deze kroniek een overzicht van de belangrijkste vondsten worden gegeven. Uitgebreidere informatie vindt u in het rapport over dit onderzoek, geschreven door P.W. van den Broeke en J.K.A. Hagers: Gasleiding als aanleiding. Inventarisatie van de archeologische waarden in het gasleidingstracé van Monster naar Gaag.

'S-GRAVENZANDE

1. Langestraat 56,

coördinaten 70.85/446.725, kaartblad 37B.

Vlak voor de jaarwisseling was er in de Langestraat, tegenover het gemeentehuis en naast de schoenwinkel van Van Daalen, een 19e-eeuws winkelpandje afgebroken. Het terrein zou nog voor onbepaalde

tijd braak blijven liggen, zodat de Studiegroep Oudheidkundig Bodemonderzoek, na verkregen toestemming van de eigenaar Van Daalen, op de zaterdagen van 6 januari tot 10 februari archeologisch onderzoek kon uitvoeren.

Het pand was zeer ruw gesloopt, uit voorzorg om tijdens de jaarwisseling niet het risico te lopen dat het door baldadige jongeren in brand gestoken zou worden. Het perceel lag daarom nog vol puin. Het hele pand was onderkelderd geweest en ook deze kelders lagen vol met slooppuin. Op deze plaats was voor ons niet veel te beginnen, ook omdat de kelders dermate diep waren en vrij recent waren gebouwd (waarschijnlijk laat 19e- of 20e-eeuws), zodat er op die plek weinig interessant archeologisch materiaal te verwachten was. We besloten daarom op het achterterrein, evenwijdig aan de Langestraat een proefsleuf te graven.

Aan de noordzijde van het perceel, recht onder de achtergevel van de schoenwinkel werd een waterput gevonden met een diameter van 70 cm. Op de bovenkant van de waterput waren nog de resten van een van ijsselstenen gemetselde koepel te zien. Onder deze koepel bleek de put echter opgemetseld te zijn met secundair gebruikte kloostermoppen. De koepel van ijsselstenen was er duidelijk later opgezet om een pompconstructie te kunnen dragen. Het uitgraven van de waterput was niet zonder risico, want de achtergevel van de winkel rustte op de put. Onder het gemetselde gedeelte van de put waren twee houten tonnen ingegraven die een diameter van 55 cm hadden. Nadat de bovenste houten ton was leeggemaakt, zaten we inmiddels ruim vier meter onder straatniveau. Het gemetselde gedeelte was 270 cm hoog, de houten ton 90 cm en het muurwerk begon 46 cm onder het maaiveld. Het gevaar bestond nu dat de duigen van de uitgegraven ton bij gebrek aan tegendruk naar binnen zouden klappen. Het was niet ondenkbaar dat de waterput dan in zou storten, met alle nadelige gevolgen voor het daarbovenop rustende winkelpand. Hierdoor konden we de put niet tot op de bodem uitgraven en leverde dit ook geen vondsten op.

Naast de waterput bevond zich een schrobputje met een buitenmaat van 70 x 70 cm. Onder dit schrobputje bevond zich een vuile laag grond van 1 meter dik, die vol zat met vondsten. Deze laag is geheel uitgespit tot de ongestoorde schone zandlaag op een diepte van 140 cm onder het maaiveld. In deze laag werd aardewerk van de 13e tot de 16e eeuw gevonden, waaronder één zeer mooie kruik van imitatie steengoed, waarschijnlijk te dateren op 1350. Bovendien leverde dit spoor een 'glis' op, een schaats gemaakt van een stuk bot.

Nadat deze laag was uitgespit, hebben we een oost-west sleuf gegraven

De fundering die gevonden werd aan de 's-Gravenzandse Langestraat.

ven, loodrecht op de Langestraat georiënteerd. Hierbij troffen we de resten van een zware fundering aan. De fundering lag precies in het verlengde van de zijmuur van een uitbouw van de schoenwinkel en bestond uit secundair gebruikte kloostermoppen. De zijmuur van de winkel was ook opgebouwd uit secundair gebruikte kloostermoppen. Ten westen van deze muur vonden we de resten van een stookplaats. In de grondlaag om deze stookplaats werd erg veel botmateriaal aangetroffen van vis en gevogelte.

Ten zuiden van de fundering bevond zich een laag met erg veel sloopmateriaal, kloostermop-, baksteen-, tegel- en specierresten. Hiertussen en eronder bevonden zich ook vrij veel aardewerkscherven. Dit materiaal was te dateren van de 14e tot de 16e eeuw. Onder de laag met sloopmateriaal werd een bronzen tapkraan en een steengoed drinkkruik (Jacobakan) uit het begin van de 15e eeuw gevonden. Het gedeelte van dit perceel dat nog niet verstoord was door 19e- en 20e-eeuwse bouwwerken, hebben we volledig kunnen opgraven. Het viel daarbij op, dat vondsten van na de 16e eeuw vrijwel niet aanwezig waren. Dit kan erop duiden, dat men in 's-Gravenzande vanaf de 17e eeuw het afval niet meer op het erf of in een eigen afval- of beerput gooide, maar het naar een centrale vuilstortplaats bracht.

Wat we tijdens deze opgravingscampagne gevonden hebben, zijn mo-

gelijk de laatste restanten van herberg de Bruinvisch. Uit archiefgegevens is bekend dat deze herberg stond op de hoek van de Langestraat en het Marktplein. Op het ogenblik staat de schoenwinkel van Van Daalen op de hoek, maar dit pand is maar drie meter breed. De begrenzing van de percelen wekt bovendien de indruk, dat dit pand er in later tijd een beetje tussen gefrommeld is, de vorm van het perceel ziet er namelijk zeer onlogisch uit. De vondst van de tapkraan kan mijns inziens een aanwijzing zijn, dat het hier aangetroffen gebouw een herbergfunctie heeft gehad.

MAASLAND

2. Kralingerpolder,

coördinaten 77.16/441.77, kaartblad 37B.

Bij de aanleg van de gasleiding werden nabij de Burgerweg verschillende aardewerkscherven en een blauwgroene glazen meloenkraal uit de Romeinse tijd gevonden. Het vondstmateriaal lijkt verspoeld te zijn. Dit wordt verondersteld op grond van de geringe afmeting en de ruime spreiding van het aardewerk. Gezien de veronderstelde stroomrichting vanuit de Maasmond, kan een iets westelijk van de vindplaats gelegen kreekrug als feitelijke woonplaats worden aangewezen.¹

3. Kralingerpolder,

coördinaten 77.95/442.51, kaartblad 37B.

In april van 1990 werden er bij het verbreden van een sloot in de Kralingerpolder door K.F. van Dijk uit De Lier scherven uit de Romeinse tijd gevonden. Toen er parallel aan de sloot een ontsluitingsweg werd aangelegd, kwamen in het tot circa 60 cm diepte uitgegraven tracé enkele greppels aan het licht. Aan de hand van in de greppels gevonden aardewerk konden die gedateerd worden in de Romeinse tijd. Er konden drie oost-west gerichte greppels van 0,5 meter breedte worden waargenomen. De onderlinge afstand van de greppels varieerde van 8 tot 9 meter. Het is vrijwel zeker dat hier in de 2e en 3e eeuw een nederzetting moet hebben gelegen. De woonplaats bevond zich op een vertakkingspunt van een kreekje, dat dateert uit de Duinkerke 0 transgressiefase.

Enkele tientallen meters westelijk van de ontdekte bewoningssporen werd een stroomgeul aangetroffen. In de geulvulling werd een noord-zuid lopende greppel aangetroffen. Onderin deze greppel bevond zich Romeins aardewerk. In de laag daarboven werd een groot deel van een dunwandige, zachtgebakken kogelpot gevonden, die gedateerd kon worden op de 10e of de 11e eeuw.² Deze vondst lijkt er op te wijzen dat in de middeleeuwse ontginningsfase een nog

bestaande restgeul is uitgediept om de afwatering te verbeteren. Opvallend is hierbij, dat na de afzetting van een kleidek van enkele decimeters dikte in de 12e eeuw (Duinkerke IIIB transgressiefase), toen het afwateringsstelsel van het gebied vernieuwd moest worden, de richting van de perceelsslotten iets veranderde.³

4. Oude Campspolder, coördinaten 75.3/441.0, kaartblad 37B.

Bij de aanleg van het bedrijventerrein Coldenhove in de Oude Campspolder kwamen op drie locaties grote concentraties aardewerscherven voor, die lijken te wijzen op de aanwezigheid van laatmiddeleeuwse woonplaatsen. De locatie waar de oudste scherven werden gevonden (vooral Pingsdorf- en kogelpotaardewerk met een zacht baksel) dateert waarschijnlijk van voor de overstromingen met afzettingen uit de Duinkerke IIIB transgressiefase in het midden van de 12e eeuw. De vondstomstandigheden lieten een stratigrafische bevestiging daarvan niet toe.

De beide andere locaties dateren uit de tweede helft van de 12e en 13e eeuw; recenter middeleeuws aardewerk kwam nauwelijks voor.⁴

Overigens wijst een tiental inheems-Romeinse scherven op het terrein erop, dat ook met vroegere bewoning rekening moet worden gehouden.⁵

5. Oude Campspolder, coördinaten 76.25/441.75, kaartblad 37B.⁶

Het Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie Albert Egges van Giffen van de Universiteit van Amsterdam heeft in de Oude Campspolder, op een bekende vindplaats waar kassenbouw gepland is, een proefonderzoek uitgevoerd, waarbij greppels en vondstconcentraties uit de Romeinse tijd aan het licht kwamen. Hierbij werden zeker twee huisplaatsen gelocaliseerd. Bij de vondsten, die voor een deel als afval in een nabijgelegen geul waren gestort, zijn onder meer drie gedeeltelijk bewaard gebleven bronzen fibula (mantelspelden). De bewoning dateert in ieder geval uit de 2e eeuw na Chr., maar vondsten op een dieper niveau wijzen tevens op eerdere bewoning, voorafgaande aan overstromingen die een laag klei over de woonplaats hebben afgezet.⁷ Een uitgebreid onderzoek zal plaatsvinden in 1991.

MONSTER

6. Haagweg.

Bij de aanleg van de gasleiding werden in Monster op 17 verschillende plaatsen archeologische sporen aangetroffen. Het begin van het lei-

dingtracé bevindt zich bij de boorlocatie van de NAM even buiten de bebouwde kom van Monster tussen de Haagweg en de Madeweg. Vanaf deze locatie gaat de leiding in noordelijke richting tot aan de Haagweg, dan langs de Haagweg in oostelijke richting naar Den Haag. Op de boorlocatie werden enkele handgevormde scherven uit de late IJzertijd, of Romeinse tijd gevonden. Bovendien waren er in de bouwput op de boorlocatie sporen te zien van greppels, die gediend hebben voor de afwatering. Deze sporen dateren waarschijnlijk uit dezelfde periode.

Langs de Haagweg, ongeveer midden tussen de bebouwde kom en het Schelppad, werden sporen van een bewoningskern uit de midden en late IJzertijd gevonden.⁸ In de bewoningskern, die zich over een lengte van 22 meter in de leidingsleuf aftekende, werden veel scherven van met de hand gevormd aardewerk gevonden en sporen van greppels en paalkuilen. Aan de hand van het aardewerk kon deze bewoningskern gedateerd worden in het begin van de late IJzertijd.

Een stuk verder in de richting van Den Haag konden nog twee woonplaatsen worden vastgesteld, de een uit de late IJzertijd en de ander uit de Romeinse tijd.⁹ Op de laatste locatie werden diverse scherven gevonden, waaronder Romeins import-aardewerk dat te dateren was tussen 70 en 260 na Chr., een bronzen ring, fragmenten van bronzen schakelkettinkjes en fragmenten van een bronzen draadfibula. Verder werden sporen aangetroffen van greppels, paalgaten en een mogelijke hutkom.

In de cultuurlaag die boven de Romeinse woonplaats lag, werd kogelpot- en Pingsdorfaardewerk uit de 12e eeuw aangetroffen.¹⁰

Verder werden er tot aan de grens van de gemeente Monster op diverse plaatsen in het tracé van de gasleiding bewonings- en akkersporen aangetroffen, waaruit bleek dat er in de loop der tijden een vrij intensieve bewoning heeft plaatsgevonden in dit gebied. De oudste sporen zijn aan de hand van het aardewerk mogelijk in de Bronstijd te dateren. Op verschillende plaatsen lieten profielen verschillende opeenvolgende cultuurlagen zien: Bronstijd, vroege, midden en late IJzertijd, Romeinse tijd, vroege en late Middeleeuwen.

De vondsten zijn alle gedaan in een gebied van oude duinen die ten dele door jonge duinen zijn overstoven.¹¹

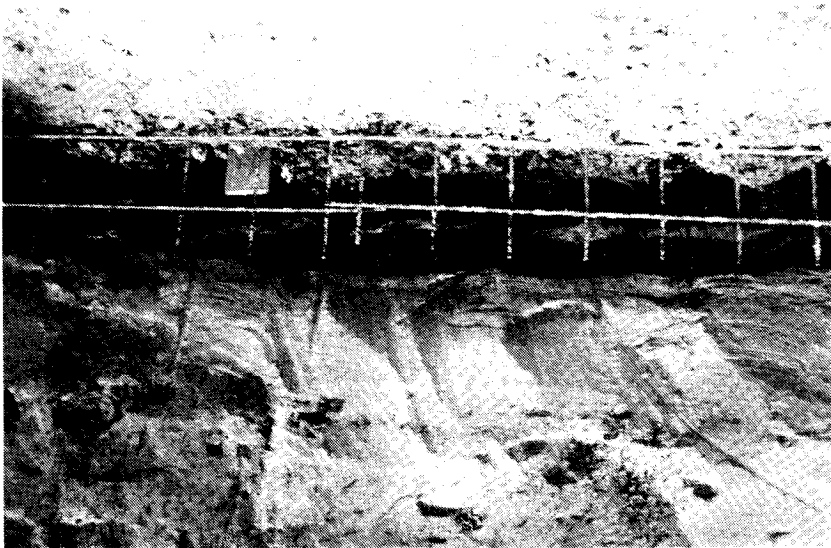
Het zou te ver voeren om in het kader van deze kroniek alle vondsten nader aan te duiden. Wat echter wel gebleken is uit dit onderzoek, is dat het gebied waardoor de gasleiding is aangelegd, een zeer belangrijke archeologische locatie is, die bij eventuele toekomstige ingrepen in het landschap, eerst uitgebreid onderzocht moet worden.

**7. Wilhelminastraat 10,
coördinaten 71.225/448.80, kaartblad 37B.**

Op de hoek van de Rijnweg en Wilhelminastraat werd een bestaand woonhuis uitgebreid met een zijvleugel. De gehele zijvleugel werd onderkelderd, waardoor er een bouwput werd aangelegd tot 180 cm onder het huidige maaiveld. In de profielwanden waren verschillende ingravingen van sloten/greppels en kuilen zichtbaar. De kuilen waren waarschijnlijk gegraven voor zandwinning. In deze kuilen en greppels werden geen vondsten aangetroffen die de ingraving konden dateren. Onderin de put was er in alle vier profielwanden een donkerbruine humeuze laag met ploegsporen aanwezig van ongeveer 25 cm dik. De akkers zijn overstoven met zand. In eerste instantie heeft men het opgestoven zand ondergeploegd. Die strepen zand zijn zichtbaar in het bovenste gedeelte van de humeuze laag.

Emmens heeft dit soort sporen al in het begin van de zestiger jaren waargenomen op het Monsterse Geestje. Volgens hem waren dit ploegsporen op pre-Romeinse akkers, waarschijnlijk uit de IJzertijd.¹²

Het onderploegen van het opgestoven zand heeft niet mogen baten. De toenmalige bewoners hebben hun strijd tegen het oprukkende zand opgegeven en de akkers verlaten.

De ploegsporen aan de Wilhelminastraat in Monster. Het zijn lichte streepjes in de donkere laag achter het betonijzer.

NAALDWIJK

8. Kerkstraat 7,

coördinaten 74.05/445/575, kaartblad 37B.

In het begin van 1990 werd duidelijk dat de gemeente Naaldwijk van plan was de voormalige Burgemeester Moddermanschool aan de Kerkstraat 7 te slopen en het dan vrijkomende terrein in te richten als parkeerplaats en openbaar plantsoen. De school stond op een interessante locatie in het oude dorpscentrum van Naaldwijk, vlak buiten de kerkring van de Hervormde kerk aan het Wilhelminaplein. Aan de gemeente werd dan ook het verzoek gericht, of het mogelijk was dat wij tijdens het graafwerk archeologisch onderzoek konden uitvoeren.

Aan de Kerkstraat, op nr. 8 en 9, staat nu nog een gedeelte van een laat-middeleeuws pand, waar in de middeleeuwen de pastoors van Naaldwijk hebben gewoond. In de dertiger jaren was een gedeelte van dit pastoorshuis afgebroken.

In de vijftiger jaren waren er tijdens graafwerkzaamheden ten behoeve van de bouw van de Boerenleenbank op de hoek van het Wilhelminaplein en de Kerkstraat sporen van een spitsgracht waargenomen door de bekende streekhistoricus en archeoloog Jan Emmens. De Rotterdamse stadsarcheoloog C. Hoek heeft onder andere op grond van deze waarneming en de vorm van het nu nog aanwezige stratenpatroon in het centrum van Naaldwijk een theorie ontwikkeld, die er van uit gaat dat zich op de plaats van de Hervormde kerk in de vroege Middeleeuwen een ringwalburcht bevond.¹³ De Kerkstraat die in een mooie ronde vorm om de kerk heen loopt, zou zich mogelijk op de plaats bevinden waar destijds de ringwal gelegen heeft. Buiten die ringwal zou een gracht gelegen moeten hebben, waarvan Emmens sporen gevonden had. De melding van Emmens aan Hoek was een mondelinge geweest, bovendien ongeveer 15 jaar nadat Emmens de spitsgracht had gezien.¹⁴ We hebben nog geprobeerd om in het archief van Emmens aantekeningen of een verslag van deze opgraving terug te vinden, wat helaas niet is gelukt.

Wij wilden nu proberen om door middel van een archeologisch onderzoek op het perceel van de Moddermanschool, sporen van een gracht te vinden, waardoor we de melding van Emmens en daardoor de theorie van Hoek betreffende de aanwezigheid van een ringwalburcht, meer bewijslast konden geven. Daarnaast zouden we een onderzoek uitvoeren naar de restanten van het pastoorshuis.

Met subsidie van de gemeente Naaldwijk werd eind mei loodrecht op de Kerkstraat een sleuf gegraven van 5 meter breed en 45 meter lang, die het gehele perceel doorsneed. Het terrein was erg verstoord, met name door de sloop van de school. Dichtbij de Kerkstraat, op het voor-

plein van de school, was een olietank uitgegraven, waardoor de grond tot op grote diepte vergraven was en er geen enkel spoor meer was waar te nemen. In de wand van de put werden wel funderingen aangetroffen van bebouwing die in de dertiger jaren van deze eeuw was afgebroken, namelijk de zijvleugel van het pastoorshuis.

Verder van de straat waren de verstoringen minder en werden de eerste archeologische sporen zichtbaar onder de verstoorde bovengrond, die varieerde in dikte van 110 tot 125 cm. Vrijwel direct achter de fundering van het gebouw dat in de dertiger jaren was afgebroken, vonden we in het vlak een vrij brede gracht of slootbedding. In de gracht lagen enkele restanten van onduidelijke funderingen en direct achter de gracht, vanaf de Kerkstraat gerekend, een vrijwel rond gemetselde beerput van kloostermoppen.

Verder in zuidelijke richting werden nog meer sporen zichtbaar, waaronder enkele afvalputjes, een waterput, een 19e-eeuwse beerput, een 20e-eeuwse septictank en diverse ingegraven kuilen die mogelijk gebruikt zijn voor zandwinning. De 19e-eeuwse beerput werd de avond nadat de put was uitgegraven, geplunderd door de buurtjeugd. Wij hebben hier toen verder geen aandacht meer aan besteed, evenmin aan de septictank

De beerput aan de Naaldwijkse Kerkstraat, opgebouwd uit halve kloostermoppen. Links voor zien we de rechte hoek waar de stortkoker zich heeft bevonden.

De afvalputjes op het achterterrein bevatten voornamelijk bot- en aardewerkmateriaal uit de 17e en 18e eeuw. Recenter materiaal kwam echter ook sporadisch voor. In één van de zandwinningskuilen werd een bril gevonden. Een koperen montuur zonder poten, waarbij er op het neusstuk een scharnier zat, waardoor de kijkglazen over elkaar heengeschoven konden worden. In opgevouwen toestand had de bril daarom iets weg van een lorgnet. Helaas is deze bril later verloren gegaan (gestolen?).

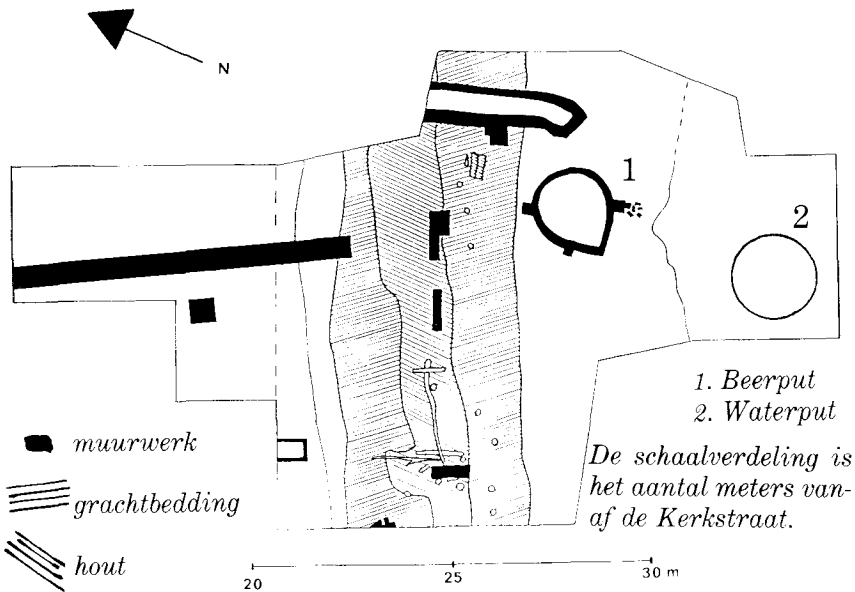
De waterput had een doorsnede van 220 cm en werd afgesloten door een koepelconstructie. De put was tot 280 cm onder het maaiveld ingegraven in een zavelachtige lichtblauwe kleilaag. Op de bodem van de put lag een laag grind van 30 cm, waarschijnlijk omdat de put niet in een zuivere zandlaag ingegraven was. De put bevatte geen vondsten. Het voorste gedeelte van de werkput, waar zich de funderingen van het pastoorshuis en de grachtbedding bevonden, werd verder verdiept en de beerput uitgegraven.

De beerput was bijna rond van vorm met aan de zuidwestkant een rechte hoek. Hier had zich waarschijnlijk de stortkoker bevonden en kon de put, als hij vol was, ook worden leeggeschept. Op de rand was nog een aanzet te zien van een gewelfde constructie, die de put had afgesloten. De beerput was opgebouwd uit secundair gebruikte (halve) kloostermoppen van 15 cm breed, 8 cm dik (en 15 cm lang). Ook bevond er zich hier en daar nog een stuk tufsteen in de wand. De put was ingegraven in het zand en had aan de onderzijde zeven versnijdingslagen. Het nog aanwezige muurwerk van de beerput was 145 cm hoog. De inhoud van de put bestond uit 15e- en vooral 16e-eeuws aardewerk, glas en bot. Naast het gebruikelijke aardewerk, zoals kook- en voorraadpotten, (drink)kruiken, koekepannen en vetvangers, bevonden er zich naar verhouding veel zalfpotjes en glaswerk in de beerput. Het glaswerk bestond vooral uit grote vierkante apothekersflessen. Het is nog onduidelijk of de beerput bij het pastoorshuis behoort heeft dat aan de Kerkstraat stond, of dat die behoorde bij een ander huis dat meer naar het zuiden op het achterterrein stond. De laatste mogelijkheid is het meest voor de hand liggend, omdat er tussen de beerput en het pastoorshuis een sloot gelegen heeft.

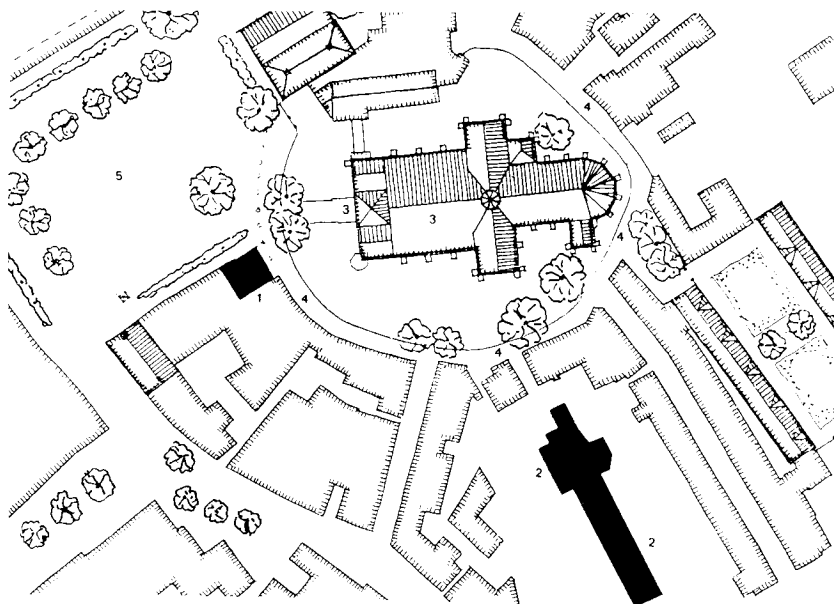
Aan de hand van het gevonden aardewerk was de demping van de gracht te dateren op het eind van de 16e eeuw. De gracht is waarschijnlijk gedempt om op die plaats een gebouw neer te zetten. Om verzakkingen en het inklinken van de grond in de gracht te voorkomen heeft men de gedempte gracht afgedekt met drie, door dunne laagjes grond gescheiden houten vloeren, die rustten op palen die op regelmatige afstanden van elkaar door de bodem van de grachtbedding in de

grond waren gedreven. Het geheel werd bij elkaar gehouden door een geraamte gevormd van vrij dikke takken. Heel erg goed heeft de constructie waarschijnlijk niet gewerkt, want de houten vloer is toch erg verzakt en de funderingspalen waren als spiesen door de vloer heen gedrukt. De vloer zelf had een holle vorm aangenomen, het laagste punt bevond zich in het midden van de gracht. Op verschillende plaatsen bevonden zich funderingen op het hout. Hier was de houten funderingsconstructie aanmerkelijk dieper in de grachtbedding weggezakt dan op andere plaatsen.

In het profiel was te zien, dat de bedding van de gracht vrij scherp (kunstmatig) in een dichtgeslibd ouder water was ingegraven. In die oude bedding bevonden zich natuurlijk afgezette veenlagen. Het was niet goed uit te maken, of dit een natuurlijke of kunstmatige waterloop geweest was. In die veenlagen werd kogelpotaardewerk uit de 9e tot de 12e eeuw gevonden en pingsdorf uit de 12e eeuw.¹⁵ In de veenlaag werd ook een scherf Romeins import-aardewerk gevonden van een terra sigillata wrijfschaal van het type Dragendorf 45, die dateert uit de 2e/3e eeuw na Chr. Deze scherf was, gezien de slijtsporen, duidelijk verspoeld en is mogelijk van elders in Naaldwijk via het water

Tekening van het gedeelte van de opgravingsput, waarin de grachtbedding en de beerput werden aangetroffen.

Een situatieschets van het Naaldwijkse centrum, met daarop aangegeven onder andere de Kerk, Kerkstraat en Wilhelminaplein.

1. De bouwput waarin Emmens de spitsgracht heeft waargenomen en
2. De opgravingsput aan de Kerkstraat.

naar deze plaats vervoerd. Het oudste aardewerk dat op de bodem van de later aangelegde gracht gevonden werd, was Andenne, te dateren op eind 12e en begin 13e eeuw.

De conclusie die we uit deze vondsten kunnen trekken, is dat er inderdaad een gracht of water gelopen heeft aan de buitenkant van de kerkheuvel van Naaldwijk. Het tracé van de door ons aangetroffen gracht liep ongeveer evenwijdig aan de Kerkstraat en kan daarom aangesloten hebben op de gracht die Emmens bij de bouw van de Boerenleenbank heeft aangetroffen. Het gevonden aardewerk in de oude bedding dateert de gracht op de 9e eeuw en ondersteunt daarmee de theorie van Hoek, dat er in de 9e, 10e, of 11e eeuw in het centrum van Naaldwijk een ringwalburcht gestaan heeft.

SCHIPLUIDEN

9. Dorppolder,

coördinaten 79.46/443.37, kaartblad 37B.

Bij de archeologische begeleiding van de aanleg van de al eerder genoemde gasleiding kwamen midden in de Dorppolder, uit de klei boven het Hollandveen, honderden scherven van inheems en Romeins aardewerk te voorschijn. Evenals in Maasland werd ook hier een blauwgroene glazen meloenkraal gevonden. Aan de hand van deze vondsten was de bewoning te dateren op de 2e en mogelijk ook de 3e eeuw na Chr. Het overdadige vondstmateriaal van uiteenlopende afmetingen is als afvaldepot te interpreteren. De feitelijke woonplaats zal op een van de nabij gelegen kreekvullingen hebben gelegen. Een groot deel van de vondsten is namelijk afkomstig uit brokken zavel, waarmee een waarschijnlijk in recentere tijd gegraven laagte op de vindplaats weer opgevuld is.¹⁶

10. Woudse Polder,

coördinaten 79.15/446.20, kaartblad 37B.

Bij de aanleg van de gasleiding in Schipluiden kwamen in de Woudse Polder nog vier onbekende woonplaatsen uit de late middeleeuwen aan het licht. Ze lagen bij een reeds bekende terp, die tussen omstreeks 1150 en 1400 bewoond is geweest.

Een van de vier locaties is te dateren op omstreeks 1100 en bleek een ophoging te hebben. De andere drie waren vlaknederzettingen en te dateren op de 11e eeuw en één daarvan mogelijk al in de tweede helft van de 10e eeuw.¹⁷

Het bewoningsniveau van deze vindplaatsen bevond zich op het dunne kleidek uit de Duinkerke I fase op het Hollandveen. Deze woonplaatsen kunnen toegewezen worden aan vroege ontginners van het veengebied, dat sinds de Romeinse tijd gemeden was.¹⁸

11. Woudse Polder,

coördinaten 80.97/446.99, kaartblad 37E.¹⁹

Bij de omleiding van een andere gasleiding in de Woudse Polder, bleek de leidingsleuf door een omvangrijke terp gegraven te zijn. Na overleg tussen de Nederlandse Gasunie en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek kon er in de bouwvakantie nog een archeologisch noodonderzoek verricht worden. Tijdens deze opgraving werd een waterput uit de 12e eeuw gevonden. In deze put bevonden zich enkele waterkruiken en een complete set maalstenen. Deze platte, ronde maalstenen waren van tefriet, een vulkanisch gesteente uit de Eifel. Ze hadden een diameter van ongeveer 60 cm en zullen destijds in een grote handmolen voor het malen van graan gediend hebben.²⁰

12. Kerkpolder,

coördinaten 82.06/444.65, kaartblad 37E.²¹

In de Kerkpolder werd, op het terrein waar de aanleg van een golfterrein gepland is, een proefonderzoek uitgevoerd op een reeds bekende vindplaats uit de Romeinse tijd. Dit onderzoek werd uitgevoerd door het Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie Albert Egges van Giffen van de Universiteit van Amsterdam (IPP). Bij het aanleggen van verschillende proefsleuven werden er diverse greppels aangetroffen, waarin aardewerkvondsten uit de Romeinse tijd aan het licht kwamen uit de 2e eeuw na Chr. (Romeins import- en inheems vervaardigd materiaal). De vondsten waren zo talrijk, dat het vermoeden bestaat dat er bij een uitgebreider vervolgonderzoek een boerderij uit de Romeinse tijd gevonden zal worden.²²

WATERINGEN

13. Heulweg

Ook in Wateringen zijn er bij de aanleg van de al eerder genoemde gasleiding sporen uit het verleden gevonden. Even ten zuiden van de Heulweg, ten noorden van de paardenrenbaan,²³ werd het oor van een ruwwandige kruik van Romeins import-aardewerk gevonden, dat gedateerd kan worden in de periode van de 1e tot de 3e eeuw na Chr. Nog iets verder naar het zuiden, aan de andere zijde van de renbaan, werd aardewerk gevonden uit de periode 1075-1150.²⁴

14. Wateringveldsche polder.

In de Wateringveldsche polder, iets ten noorden van het Zwethkanaal,²⁵ werd aardewerk gevonden dat gedateerd kan worden aan het einde van de 11e en de eerste helft 12e eeuw, en post-middeleeuws. Tussen het laat-middeleeuws schervenmateriaal zijn ook enige scherven uit de Romeinse tijd aangetroffen. In de Wateringveldsche polder heeft in het verleden op grote schaal veenwinning plaatsgevonden. Na de veenwinning werden de uitgeveende percelen weer met klei opgehoogd. De vondsten zijn uit deze kleivulling te voorschijn gekomen en lagen dus niet meer op hun oorspronkelijke plaats.²⁶ Archeologisch gezien moet deze vondst dus met de nodige voorzichtigheid bekeken worden.

NOTEN

1. Volgens gegevens van P.W. van den Broeke, archeologische begeleider van de reconstructie van Midden-Delfland en één van de twee archeologische begeleiders van de aanleg van de nieuwe gasleiding door de Nederlandse Gasunie van Monster naar Gaag.
2. Determinatie E.J. Bult.
3. Volgens gegevens van P.W. van den Broeke.
4. Determinatie E.J. Bult.
5. Volgens gegevens van P.W. van den Broeke.
6. Vindplaats 10.07, van het archeologisch onderzoek, uitgevoerd door het IPP, Universiteit van Amsterdam.
7. Archeologisch Onderzoek in Midden-Delfland. Nieuwsbrief 1, maart 1991, blz. 4.
8. Coördinaten 72.582/450,423, kaartblad 30D.
9. Tussen coördinaten 73.449/451.136 en 73.414/451.170, kaartblad 30D.
10. Volgens gegevens van drs. J.K.A. Hagers, één van de archeologische begeleiders van de aanleg van de gasleidingsleuf van Monster naar Gaag (Maasland). Hij werd speciaal voor dit project aangesteld door de Hoofdafdeling archeologie van de gemeente Den Haag. Het gasleidingonderzoek in de gemeenten Monster, Den Haag en Wateringen viel onder de verantwoordelijkheid van de archeologische dienst van de gemeente Den Haag.
11. Volgens gegevens van drs. J.K.A. Hagers.
12. J. Emmens: Het Monsterse Geestje. In het Jaarverslag 1962 van het Genootschap Oud-Westland, blz. 8.
13. C. Hoek: De ontwikkeling gedurende de dertiende eeuw van het verdedigbare bakstenen huis in het Maasmondgebied. In Holland, nr. 5, 1972, blz. 205.
14. Mondelinge mededeling van de heer C. Hoek, juni 1990.
15. Determinatie E.J. Bult.
16. Volgens gegevens van P.W. van den Broeke.
17. Determinatie E.J. Bult.
18. Volgens gegevens van P.W. van den Broeke.
19. Vindplaats 01.01, archeologische begeleiding van de reconstructie van Midden-Delfland.
20. Archeologisch Onderzoek in Midden-Delfland. Nieuwsbrief 1, maart 1991, blz. 4.
21. Vindplaats 03.01, archeologische begeleiding van de reconstructie van Midden-Delfland.
22. Archeologisch Onderzoek in Midden-Delfland. Nieuwsbrief 1, maart 1991, blz. 4.
23. Coördinaten 78.20/448.625, kaartblad 37B.
24. Volgens gegevens van drs. J.K.A. Hagers.
25. Coördinaten 79.45/447.20 en 79.54/447.154, kaartblad 37B.
26. Volgens gegevens van drs. J.K.A. Hagers.